

Tulevikusuunajate majandustoimkonna arusaamad, järeldused ja soovitused toidu tootmise ja jaotuse teemal.

Tulevikusuunajate mõttekoja arutelu toimus 17. veebruar 2021, lähtekohad vaadati üle teadlaste paneelis 28. aprill 2021.

Ohud, probleemid ja vastuolud.

1. Suur osa (hinnanguliselt kuni 26%) maailma kasvuhoonegaaside (CO₂, CH₄, N₂O) emissioonist on seotud toidu tootmise ja jaotusega, samuti tarbitakse toidu tootmisel suurim proportsioon (70%) magevett.
2. Eestis on toidu tootmisega seotud kasvuhoonegaaside proportsioon tulenevalt põlevkivi energeetikast olnud mõneti erinev maailma keskmisest, kuid põlevkivielektri tootmise järsk vähenemine 2018-2020 on tõstnud tublisti toidu tootmisega kaasnevat emissiooni proportsiooni.
3. Loomse piima tootmisel arvestatakse 1570 grammi CO₂e/liitri kohta, millest 89% tekib farmides, 11% tootmises, pakendamisel ja jaotuses. Taimse piimajoogi tarbimisel on kasvuhoonegaaside hulk liitri kohta 4 korda väiksem.
4. Eestis tekib hinnanguliselt 166 513 tonni toidujäätmeid aastas, millest pool on toidukadu ehk raisatud toit. Sellest ligi pool (40%) tekib kodumajapidamistes, 24% kaubanduses, 23% esmatootmises, 9% toitlustussektoris ja 4% toidutööstuses. Enim visatakse ära aed- ja juurvilja (32% kogu hulgast), valmistoitu (23%), puuvilju ja marju (18%) ja piimatooteid (13%).¹
5. Elatustaseme ja heaolu tõusuga kaasneb tavaliselt toidu tarbimise ja raiskamise kasv.
Kui tarbimiskäitumine ei muutu tähendab see raisku mineva toidu osakaalu suurenemist Eestis, raiskamise määra suurenemist toetab ülepakkumine.
6. Ebaselgus pakenditega seotud trendides ja regulatsioonides pärsib keskkonnasäästlike pakendamismeetodite arengut.
7. Uute toidutoodete massiline arendamine sortimendi suurendamise eesmärgil ja lühikeseks ajaks turule toomine on raiskamine ja ei ole tarbijale vajalik. Tuleneb pigem tootjate omavahelisest võistlusest kui turu nõudlusest. Liiga suur sortiment teeb ostmise keerulisemaks.
8. Euroopas on enamuses riikides toiduainete ületootmine, mis osaliselt tingitud soodsatest kliimaatilistest tingimustest, osaliselt kõrgetest põllumajandustoetustest ja suunitlusega toota ekspordiks ning veel säilinud võimalustest toota keskkonna seisundi halvenemise arvelt.
9. Toidu ära viskamise vähendamiseks tuleb võimaldada tarbijal osta just nii palju

¹Piirsalu, E, Moora, H, Väli, K, Aro, K, Värmik, R, Lillemets, J, 2021. Toidujäätmete ja toidukao teke Eesti toidutarneahelas. SEI Tallinn.

toitu, kui tal parajasti vaja – see eeldab väiksemaid koguseid ja toodetakse järjest väiksemaid pakendeid. Samas suureneb pakendi hulk tarbitava toidu ühiku kohta. Leibkondade väiksemaks muutumine võimendab seda vastuolu. Teatud määral aitab seda leevendada pakendivaba müümine või oma pakend, kuid sellega saab praegu hakkama väike osa tarbijatest.

10. Eestis kulub toidu peale leibkonna eelarvest 20%, üks kõrgemaid näitajaid Euroopas.
11. Toidu käibemaks on Eestis kõrge ja diferentseerimata.
12. Kuna suure osa Eesti elanikkonna sissetulekud on madal, siis esimese asjana hoitakse kokku toidu pealt ja tulenevalt eelistatakse tihti odavamad, mitte parimat või väikseima keskkonnamõjuga toodet.
13. Riigisisest toidupakendi majandust korraldades peab arvestama piiriüleste faktoritega – ei hakata tootma ainult Eesti ringmajandusse sobivaid pakendeid.
14. Loomse päritoluga piim ja teised loomsed toidud on liiga odavad – tulenevalt on tootjal vähe vahendeid tootmise keskkonnamõju vähendamiseks ning liiga suur hinnavahe taimse piimajoogiga takistab väiksema keskkonnamõjuga toote tarbimismahu tõusu. Puudub analüüs, kuidas toidu hinna kallinemine, sh keskkonna mõjude vähendamiseks teostatavate investeeringute katmiseks, mõjutab erineva sissetulekuga elanikkonna gruppide toimetulekut ja kas on vajalikud või millised on kompensatsioonimehhanismid toimetulekuks madalama sissetulekuga inimestele või leibkondadele. Oluline, et piim on kõrge toiteväärtusega ja teiste seas madala sissetulekuga peredele, eelkõige lastele hea allikas vajalike toitainete saamiseks.
15. Ühtse keskkonnamõju mõõtesüsteemi puudumine raskendab tarbijal orienteerumast praegu kasutatavate erinevate - tihti kontrollimatute – märgiste vahel.
16. Regulatsioonide muutmine, mis käsitlevad kõlbliku toidu ära andmist või annetamist, toimub aeglaselt ja muudatused on ebapiisavad vältimaks toidu raiskamist.
17. Kohapealse toiduna on Eestis köögiviljade, puuviljade ja marjade isetootmise võime väga madal.

Eesmärgid ja mõistlikud tegevused nende saavutamiseks.

1. Raisku mineva toidu osakaalu vähendamine kogu toidu tootmise-jaotuse-tarbimise ahelas ja toitumisharjumuste teadlik ja süsteemne muutmine on olulisimad eesmärgid toiduga seotud keskkonnamõju vähendamisel.
2. Revideerida ja likvideerida riiklikul tasemel aastaks 2022 kõik regulatsioonid, mis piiravad mingilgi moel kõlbliku toidu ära andmist tootjate, kaupluste ja toitlustusettevõtete poolt. Samuti vajalik täiendada regulatsioone, mis käsitlevad säilivustähtajade märgistust, näit “parim enne” märkimine piimatoodetel senise “kõlblik kuni” asemel. Maaeluministerium, KEM.
3. Toota Eestis täies ulatuses kogu kohapealsele tarbimisele (sh toidu tervislikkusega arvestades) vastav ning siinseid tingimusi (keskkond ja majanduslik võimekus) arvestav kogus toitu, viia miinimumini selliste toidukaupade import, mida on võimalik kohapeal kasvatada/toota.

4. Jätkata Eestis sellise toidu tootmist, mille summaarne keskkonnamõju ühiku (sh transpordiga seotud keskkonna jalajalg) kohta on Eestis väiksem võrrelduna tootmisega väljaspool Eestit, seda ka juhul kui sisetarbimine on kaetud.
5. Suurendamaks taimsete toodete osakaalu ning võimaldamaks teha tootjatel investeeringuid suure keskkonnamõjuga toodete, sh piimatootmise keskkonnamõju vähendamiseks, kehtestada nendele miinimum piirihind jaekaubanduses. Selleks on vajalik piirihinna arvutusmetoodika väljatöötamine. Teisalt tuleb arvestada võimalusega, et keskkonnanõuete üldisel karmistumisel kujunevad hinnad ümber turuprotsessi käigus.
6. Rakendada Eestis toodetud toidule aastast 2022 käibemaksuerisust, soovitatav määr 10%.²
7. Suunata tootearendus toidu tootmisel sortimendi pelga laiendamise asemel keskkonnamõju vähendamisele ning kasutada saavutatud mõju vähendamist tarbijakäitumist mõjutava konkurentsieelisena. Luua EASi kaudu toiduainetetööstusele mõeldud meede sellesuunalise tegevuse toetamiseks.
8. Töötada riiklikul tasemel välja ja võtta järk-järgult kohustuslikult kasutusele tarbijale lihtsalt mõistetavad ühtsed toote keskkonnamõju märgistused (analoogsed Rootsi COOPi ämblikuvõrgule). Koordineerimine KEM, rahastus KIK.
9. Rakendada pandipakendi ja korduskasutuspakendi süsteemi Eestis toodetud ja tarbitavatele toidutoodetele. Piimataara viia täies ulatuses pandipakendile aastaks 2024, kogu toidupakendite nomenklatuur kas koduskasutatavaks või taaskasutatavaks aastaks 2025. Korduskasutuspakendite pilootprogramme rahastada EASi ja/või KIKi kaudu 2021-22.
10. Farmidest tulenevate kasvuhoonegaaside vähendamiseks toetada uue toetuste vooruga biogaasi ja – metaani tootmise laiendamist. Vältimaks piiriülest ebavõrdset biometaani kaubandust, rakendada kohaliku biometaani tootmise konkurentsivõime tagamiseks riiklikud toetus ja/või piirangumeetmed, mis paneksid Eesti ja naaberriikide biometaani tootjad võrdsetesse tingimustesse. Vastutajaks MKM ja EAS.
11. Soodustada põllumajanduse-tootmise-jaotuse summaarse keskkonnamõju vähendamist läbi konsolideerumise. Toetada riiklikult (läbi EASi) ettevõtete vahelise toidu käitlemise juhtimise digilahenduste väljatöötamist aastatel 2021-22 ja võimaldada selliste lahenduste tasuta kasutuselevõtt.
12. Rahastada riiklikult (KEM/KIK) kampaaniaid tarbija teadlikkuse tõstmiseks toidu raiskamise osas ning toidu tootmise keskkonnamõju suhtes. Propageerida ja kommuniqueerida loodussõbralikke ja säästvaid tarbimis – ja toitumusharjumusi igal tasandil, meedias, meelelahutuses, hariduses. Oluline osa peab olema ka vabatahtlikul ning tasuta kommunikatsioonil läbi arvamussliidrite – mõjub veenvamalt kui rahastatud kampaaniad.³
13. Jaekaubanduse omatoodetes ja kampaaniates tuua müügi – ja tarbimisargumendina esile toote/pakendi keskkonnamõju.
14. Rakendada jaekaubanduse logistikas nutikaid täppislahendusi vähendamaks kaupade veoga seotud keskkonnamõju. Ühendada jaekaubanduse digilogistika

² Tegevus on seotud laiemalt toidu tootmise võimaluste soodustamisega ja paremate tingimuste loomisega Eesti toidutootmise võime suurenemiseks, sh imporditava toidu arvelt.

³ Ehkki arvamussliidrid veenavad endasarnaseid uusi tegevusi üle võtma, võivad nad mõjuda ärritavalt muutustele vastandujatele. Vahel on parem väiksemaid muutusi juhtida valikute arhitektuuri, disaini jms abil, sh ilma kommunikatsioonita.

ahelasse teised pidevad toidu tarbijad (koolid, hoolekandeesitused, toitlustusettevõtted). Looa KIKi kaudu meede selliste lahenduste väljatöötamiseks ja esialgseks rakenduseks.

15. Koolide, hoolekandeesituste, riigiasutuste jms. toitlustamine peab põhinema eelistatult lühikese tarneahelaga, lokaalsel, minimaalse keskkonnamõjuga toormel.

Toetavad asjaolud

1. Eesti territooriumist peaaegu 25% (1,1miljon ha) on põllumaad, põllukultuuride saagikus on hea. Eestis on Euroopa mõistes modernsed farmid, loomade arvukus farmis suurem kui Euroopa keskmine, tootmine efektiivne.
2. Eestis on toidu tootmise osas isevarustatuse tase kõrge järgnevatel sektorites: piimatoodangu puhul 180%-line isevarustus, teravilja puhul 310% ja kogu lihatoodete puhul 80-90% , sh sealihaga 80% ja loomaliha üle 100% 2020 aasta hinnanguliste andmete põhjal. Isevarustatuse osakaal võib muutuda sõltuvalt ilmasikutingimustest erinevatel aastatel.
3. Toidu tarbimine inimese kohta on Eestis 3129 kcal/päevas, mis on Euroopa keskmine.
4. Vegatoodete kvaliteet on paranenud, neid toodavad nüüd ka suured piima – ja lihatootjad, turuosa Eestis on 4-8% ja kasvab jõudsalt. Vegatoodete keskkonnamõju toote ühiku kohta on väiksem kui loomsetel toodetel.
5. Jaekettide omamärgitooted on liikumas kriteeriumilt „odav“ keskkonnamõju arvestavatele kriteeriumitele, perspektiivis on rakendada kogu sortimendi igale tootele jätkusuutlikkuse kriteeriume kajastav märgis.
6. Tarbija teadlikkus toidu tervislikkusest on kasvanud, teadlikkus ja huvi toidu keskkonnamõju suhtes on tekkimas, seda eriti noorema generatsiooni osas kus toitumusharjumuste kohandamine maailma päästmise nimel on saamas normaalsuseks.
7. Eestis toodetud toidu osakaal jaekaubanduses on kasvav.

Kokkuvõtte koostamisel osalesid: Ülo Kivine, Alo Ivask, Katrin Tamm, Martin Miido, Silver Kuus, Jaanus Purga, teadlaste paneeli arutelude põhjal täiendas Jüri-Ott Salm (aprill 2021).